

Puspa Shrestha

Best Quality Resource Site for Class 11 And 12 Students
(Based on Updated Curriculum 2077)

Puspa Shrestha

Best Quality Resource Site for Class 11 And 12
Students (Based on Updated Curriculum 2077)

 puspas.com.np

PDF Collections

Notes
Books
Model Questions

This PDF was downloaded from
puspas.com.np

Visit our website for more
materials.

puspas.com.np

Follow us on:

AR Dinesh

puspas.com.np

Puspa Shrestha

- वासुदेव त्रिपाठी

कुन पहाडले कुन खोलाले तिम्रो गति छेकेथ्यो र
वीर पुर्खा ! कुन आँधीले तिम्रो यात्रा रोकेथ्यो र
गरुडको भैँ वेग तिम्रो कुन आकाशले बाँध्न सक्यो
पौरखले रच्यौ नेपाल ! पहाड तराई जुट्न सक्यो ।

पूर्व टिस्टा तिमीलाई सम्झी अभैँ रुन्छ होला
पश्चिम राबी तिम्रो अभैँ रक्तधारा धुन्छ होला
काँगडा र कलङ्गाको ढुङ्गा माटो बोल्छ होला
वीर पुर्खा ! तिम्रो गीत गङ्गाभरि गुँज्छ होला ।

डिगर्चामा डोब तिम्रो चिसो हिउँभित्र होला
वेत्रावती किनारभरि पौरखको चिनो होला
वीर पुर्खा ! तिमीलाई मितेरीले मात्रै बाँध्यो
सागर तरी संसारभरि वीर गोर्खा रगत बग्यो ।

नाका थुनी नेपालीलाई कसले छेक्न सकेथ्यो र
हिमालको हिमनदी कसले रोक्न सकेथ्यो र
वीर पुर्खा ! तिम्रै रगत नेपालीका नसाभरि
उही गीत उही गौरव चन्द्रसूर्य ध्वजाभरि ।

शब्दश्रृणुहार

१. 'वीर पुर्खा' कविता गति, यति र विरामका आधारमा लय मिलाई पढ्नुहोस् :

४ अक्षर	४ अक्षर	४ अक्षर	४ अक्षर
कुन पहाडले	कुन खोलाले	तिम्रो गति	छेकेथ्यो र
वीर पुर्खा	कुन आँधीले	तिम्रो यात्रा	रोकेथ्यो र
गरुडको भैं	वेग तिम्रो	कुन आकाशले	बाँध्न सक्यो
पौरखले	रच्यौ नेपाल	पहाड तराई	जुट्न सक्यो

२. दिइएका अर्थ दिने शब्द पाठबाट छानेर लेख्नुहोस् :

- (क) गिद्ध प्रजातिको ठुलो पक्षी विशेष
(ख) प्रवाह
(ग) डाम
(घ) गौडा
(ङ) पुरुषार्थ

३. तल दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

पर्वत, तीर, बहादुर, सङ्केत, नभ, समुद्र, पाषाण, भन्डा

४. दिइएका शब्दसँग मिल्ने अनुप्रासयुक्त शब्द खोज्नुहोस् :

आँधी, वेग, खोला, तराई, धारा, माटो, रगत, गौरव, यात्रा

बोध र अभिव्यक्ति

१. कविता पढी दिइएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

- (क) कवितामा कतिओटा श्लोक छन् ?
(ख) कुन कुन पङ्क्तिमा सबैभन्दा बढी पद रहेका छन् ?
(ग) समान पदसङ्ख्या भएको श्लोक कुन हो ?

- (घ) कुन पङ्क्तिमा सबैभन्दा कम पद रहेका छन् ?
- (ङ) कवितामा प्रयोग भएका नदी र स्थानको सूची बनाउनुहोस् ।
२. 'वीर पुर्खा' कविताको पहिलो श्लोक पढी त्यसलाई गद्यमा रूपान्तर गर्नुहोस् ।
३. कविता पढी विषयको क्रम मिलाएर लेख्नुहोस् :
- (क) वीर पुर्खाहरूको रगत नेपालीको नसा नसामा छ ।
- (ख) वीर पुर्खाको गतिलाई खोला र आँधीले रोक्न सक्दैन ।
- (ग) वेत्रावतीको किनारमा नेपालीको पौरखको चिनो छ ।
- (घ) काँगडा र कलङ्गाले नेपालको इतिहास बोलेको छ ।
- (ङ) पुर्खाको पौरखले नेपालको पहाड र तराईलाई जोडेको छ ।

४. दिइएको कवितांश पढ्नुहोस् र सङ्क्षिप्त उत्तर लेख्नुहोस् :

डिगर्चामा डोब तिम्रो चिसो हिउँभित्र होला
वेत्रावती किनारभरि पौरखको चिनो होला
वीर पुर्खा ! तिम्रीलाई मितेरीले मात्रै बाँध्यो
सागर तरी संसारभरि वीर गोर्खा रगत बग्यो ।

प्रश्नहरू

- (क) माथिको कवितांशमा हाम्रा पुर्खाहरूका बारेमा के भनिएको छ ?
- (ख) हामीले हाम्रा पुर्खाको गौरव कसरी जोगाउन सक्छौं ?
- (ग) 'सागर तरी संसारभरि वीर गोर्खा रगत बग्यो ।' यस कथनको तात्पर्य के हो ?
५. दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नहरूको दिनुहोस् :
- कुन पहाडले कुन खोलाले तिम्रो गति छेकेथ्यो र
वीर पुर्खा ! कुन आँधीले तिम्रो यात्रा रोकेथ्यो र
गरुडको भैँ वेग तिम्रो कुन आकाशले बाँध्न सक्थ्यो
पौरखले रच्यो नेपाल ! पहाड तराई जुट्न सक्थ्यो ।

प्रश्नहरू

- (क) नेपालीहरूको कस्तो पौरखले नेपालको रचना भएको हो ?
- (ख) कवितांशका आधारमा हाम्रा वीर पुरखाको गौरव गाथाको वर्णन गर्नुहोस् ।
६. 'वीर पुरखा' कविताको चौथो श्लोकलाई मुख्य आधार बनाई दिइएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
- (क) नेपालीहरूको वीरता कसरी गुन्जिएको छ ?
- (ख) चन्द्रसूर्य ध्वजामा कस्तो गौरव अङ्कित छ ?
७. दिइएको कवितांशको व्याख्या गर्नुहोस् :
- गरुडको भै वेग तिम्रो कुन आकाशले बाँध्न सक्थो
पौरखले रच्यो नेपाल ! पहाड तराई जुट्न सक्थो ।
८. दिइएका बुँदाका आधारमा 'वीर पुरखा' कविताको समीक्षात्मक टिप्पणी गर्नुहोस् :
- (क) पुरखाको विजय यात्रालाई पहाड र खोलाले छेक्न तथा आँधीले रोक्न नसकेको
- (ख) आकाशमा स्वच्छन्द उड्ने गरुडको जस्तो वेग
- (ग) पौरखी पुरखाले तराई, पहाड र हिमाललाई जोडेर नेपाल बनाएका
- (घ) हाम्रा वीर पुरखाको बहादुरीको गीत टिस्टा र राबी नदी तथा काँगडा, कलङ्गा र गङ्गासम्म गुन्जिएको
- (ङ) उत्तरमा तिब्बतसम्म पौरखी पाइला पुगेको
- (च) मित्रताले मात्र पुरखाहरूको विजय यात्रालाई रोक्न सकेको
- (छ) पुरखाहरूको बहादुरी संसारभर फैलिएको
- (ज) हाम्रो नसामा आज पनि पुरखाकै रगत बगेको
९. दिइएको अनुच्छेद पढी मुख्य मुख्य बुँदाहरू टिप्नुहोस् :
- सुरु सुरुमा इतिहास पनि साहित्यकै एक अङ्गका रूपमा मानिएको थियो । मानिसहरूलाई आनन्द दिलाउने तथा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने साधनका रूपमा यसको प्रयोग गरिन्थ्यो । इतिहासका सत्य घटनालाई बढीभन्दा बढी रोचक बनाउन अनेक काल्पनिक कुरा समावेश

गरिन्थ्यो । यसले गर्दा इतिहासको वास्तविकता के हो, पहिल्याउनसमेत गाह्रो पर्थ्यो । इसापूर्व पाँचौं शताब्दीतिरका केही चिन्तकहरू इतिहासलाई तथ्यपूर्ण बनाउन प्रयत्नशील थिए । ग्रीक विद्वान् हेरोडोटसको नाम यस प्रसङ्गमा विशेष उल्लेखनीय छ । उनी इतिहासका प्रथम सिद्धान्तकारका रूपमा पनि चिनिन्छन् । हेरोडोटसपछि थुप्रै विद्वान्हरूले इतिहासलाई कथा र दन्त्यकथाभन्दा अलग ढङ्गले लेख्ने प्रयत्न गरे । हेरोडोटसकै अनुयायी थ्युसिडाइसले पेलोपोनेसियन युद्धको इतिहास आफ्नै व्यक्तिगत अवलोकन र प्रत्यक्षदर्शीको बयानका आधारमा तयार पारेका थिए । अरिस्टोटलले इतिहासलाई दार्शनिक चिन्तनका रूपमा लिएका थिए । मध्यकालमा आएर युरोपमा इतिहासलाई धर्मसँग गाँसेर अध्ययन र परिभाषित गर्ने परिपाटी विकास भयो । सोरौं सत्रौं शताब्दीमा युरोपमा आएको पुनर्जागरणले भने इतिहास लेखनमा ठुलै परिवर्तन ल्यायो । यस युगमा आएको परिवर्तनले गर्दा फेरि विद्वान्हरूले इतिहास लेखनलाई तथ्यपूर्ण बनाउन थाले । आधुनिक युगमा इतिहास लेखनको वैज्ञानिक पद्धतिको विकास भयो । यस युगमा प्राचीन इतिहासको खोजीको प्रक्रिया पनि तीव्र भयो र इतिहास एउटा छुट्टै विधाका रूपमा स्थापित भयो ।

१०. दिइएको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूको जवाफ दिनुहोस् :

भाषा यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको त्यस्तो व्यवस्था हो, जसका सहायताले समाजका व्यक्तिहरू आफ्नो विचार विनिमय गर्दछन् । भाषालाई स्पष्ट रूपमा चिन्न यसका प्रकृति र विशेषताहरूको उल्लेख गर्नु अझ सान्दर्भिक ठहरिन्छ । भाषा पूर्णतः पैतृक सम्पत्ति नभई मानिसको आर्जित सम्पत्ति हो । भाषा सामाजिक वस्तु हो र यो एकप्रकारको परम्परा पनि हो । कुनै पनि व्यक्ति भाषाको आर्जन गर्न सक्दछ तर पूर्णरूपले उत्पादन गर्न सक्दैन । वास्तवमा भाषा अनुकरणद्वारा आर्जन गर्ने गरिन्छ । भाषा परिवर्तनशील हुने भएकाले यसको कुनै अन्तिम स्वरूप हुँदैन । भाषाको भौगोलिक र ऐतिहासिक सीमा हुन्छ । प्रत्येक भाषाको आफ्नै प्रकारको संरचना हुन्छ । स्वाभाविक रूपमा हरेक भाषा जटिलताबाट सरलतातर्फ यात्राशील रहन्छ । त्यस्तै हरेक भाषा आफ्नो विकासको क्रममा स्थूलबाट सूक्ष्मतिर र अपरिपक्वको स्थितिबाट परिपक्वको स्थितितिर यात्रारत रहन्छ । सबै भाषाको आफ्नो मानक रूप हुन्छ । यादृच्छिकता, सिर्जनात्मकता, द्वैधता, सान्दर्भिकता, मौखिकता, श्रावणिकता भाषाका विशेषता हुन् ।

प्रश्नहरू

- (क) भाषा भनेको के हो ?
- (ख) भाषाका विशेषताहरू बताउनुहोस् ।
- (ग) 'वाक्यप्रतीक' र 'यादृच्छिक' शब्दको अर्थ लेखी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।
- (घ) यस अनुच्छेदको पहिलो वाक्यलाई संयुक्त वाक्यमा बदल्नुहोस् ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १ सुन्नुहोस् र खाली ठाउँ भर्नुहोस् :
- पारिन्छ जब खण्ड खण्ड
रहन्छ के राष्ट्र त्यहाँ
..... पत्ता जब खात खात
सिद्धिन्छ अनि फूलबाट ।
२. राष्ट्र जोगाउन के के गर्नुपर्छ, सुनाइ पाठका आधारमा छलफल गरी प्रतिक्रिया व्यक्त गर्नुहोस् ।
३. विविधताले भरिपूर्ण नेपाललाई कसरी रकताबद्ध राख्न सकिन्छ, तर्क प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

भाषातत्त्व

नेपाली वर्णहरू (लेख्य र कथ्य)

नेपाली लेख्य वर्ण

नेपाली लेख्य वर्णहरू निम्नानुसार छन् :

- स्वर वर्ण
अ आ इ ई उ ऊ ऋ
ए ऐ ओ औ अं अः
- व्यञ्जन वर्ण
क ख ग घ ङ

च	छ	ज	झ	ञ					
ट	ठ	ड	ढ	ण					
त	थ	द	ध	न					
प	फ	ब	भ	म					
य	र	ल	व	श	ष	स	ह	क्ष	त्र

नेपाली उच्चारणमा आउने वर्ण

बोलचालमा वा उच्चारणमा आउने वर्णहरू यसप्रकार छन्, जस्तै :

- स्वर वर्ण

अ आ इ उ ए ओ

- व्यञ्जन वर्ण

क	ख	ग	घ	ङ
च	छ	ज	झ	
ट	ठ	ड	ढ	
त	थ	द	ध	न
प	फ	ब	भ	म
य	र	ल	व	स

नेपाली व्यञ्जनको वर्गीकरण

नेपाली व्यञ्जन वर्णलाई उच्चारण स्थान, उच्चारण प्रयत्न, घोषत्व र प्राणत्वका आधारमा वर्गीकरण गरिन्छ ।

१. उच्चारण स्थानका आधारमा

उच्चारण स्थानका आधारमा नेपाली व्यञ्जन वर्णहरू निम्नलिखित छन् :

(क) कण्ठ्य : क ख ग घ ङ

(ख) दन्तमूलीय : च छ ज झ ट ठ ड ढ न र ल स

(ग) दन्त्य : त थ द ध

(घ) ओष्ठ्य : प फ ब भ म व

(ङ) तालव्य : य

(च) स्वरमन्त्रमुखी : ह

२. उच्चारण प्रयत्नका आधारमा

उच्चारण प्रयत्नका आधारमा नेपाली व्यञ्जन वर्णहरू निम्नलिखित छन् :

(क) स्पर्शी : क ख ग घ ट ठ ड ढ
त थ द ध प फ ब भ

(ख) स्पर्शसङ्घर्षी : च छ ज झ

(ग) सङ्घर्षी : स ह

(घ) नासिक्य : ङ न म

(ङ) कम्पित : र

(च) पार्श्विक : ल

(छ) अर्धस्वर : य व

३. घोषत्वका आधारमा

घोषत्वका आधारमा नेपाली व्यञ्जन वर्णहरू निम्नलिखित छन् :

(क) घोष : ग ज ड द ब घ झ ढ ध भ ङ न म य र ल व ह

(ख) अघोष : क च ट त प ख छ ठ थ फ स

४. प्राणत्वका आधारमा

प्राणत्वका आधारमा नेपाली व्यञ्जन वर्णहरू निम्नलिखित छन् :

(क) अल्पप्राण : क च ट त प ग ज ड द ब ङ न म य र ल व

(ख) महाप्राण : ख छ ठ थ फ घ झ ढ ध भ स ह

प्रश्नहरू

१. कथ्य नेपालीमा नभएका वर्णहरू कुन कुन हुन्, लेख्नुहोस् ।

२. दिइएका लेख्य वर्णहरूको उच्चारण कस्तो हुन्छ, लेख्नुहोस् :

ई	ऊ
ऋ.....	ॠ
औ	अं
अः	अ
ण	श
ष	क्ष
त्र	ज्ञ

३. दिइएको कवितांशबाट गाढा वर्ण टिपी तिनको उच्चारण स्थान छुट्याउनुहोस् :

कुन पहाडले कुन खोलाले तिम्रो गति छेकेथ्यो र

वीर पुर्खा ! कुन आँधीले तिम्रो यात्रा रोकेथ्यो र

गरुडको भैं वेग तिम्रो कुन आकाशले बाँध्न सक्यो

पौरखले रच्यो नेपाल । पहाड तराई जुट्न सक्यो ।

४. 'काँगडा र कलङ्गाको ढुङ्गा माटो बोल्छ होला' पङ्क्तिमा रहेका सगला व्यञ्जन वर्णलाई उच्चारण स्थानका आधारमा पहिचान गरी सूचीबद्ध गर्नुहोस् ।

५. दिइएको अनुच्छेदबाट पाँचओटा सघोष र पाँचओटा अघोष वर्ण खोजी लेख्नुहोस् :

नेपालका कतिपय भाषा अहिले पनि कथ्य परम्परामा नै सीमित छन् । लेख्य परम्परा भएका भाषाहरूमा नेपाली, मैथिली, नेवारी, तामाङ, मगर, लिम्बु, भोजपुरी, अवधी आदि हुन् । अन्य केही भाषाहरूमा लेख्य परम्पराको विकास हुँदै छ । यस्ता भाषाहरू गुरुङ, थुलुङ, बान्तवा, चाम्लिङ, खालिङ, कुलुङ आदि हुन् ।

६. दिइएका पङ्क्तिबाट पाँचओटा अल्पप्राण र पाँचओटा महाप्राण वर्ण पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

डिगर्चामा डोब तिम्रो चिसो हिउँभित्र होला

बेत्रावती किनारभरि पौरखको चिनो होला
वीर पुर्खा ! तिमीलाई मितेरीले मात्रै बाँध्यो
सागर तरी संसारभरि वीर जोर्खा रगत बग्यो ।

७. दिइयका वर्णहरूको उच्चारण स्थान र प्राणत्वको पहिचान गरी लेख्नुहोस् :
क, झ, ट, त, फ, ह
८. उच्चारण प्रयत्न र घोषत्वका आधारमा दिइयका वर्णहरूको पहिचान गरी लेख्नुहोस् :
ख छ स न य ब
९. उच्चारण स्थान र घोषत्वका आधारमा दिइयका व्यञ्जन वर्णको वर्गीकरण गर्नुहोस् :
घ द छ ह फ य
१०. उच्चारण प्रयत्न र प्राणत्वका आधारमा दिइयका व्यञ्जन वर्णहरूको वर्गीकरण गर्नुहोस् :
म स ठ ज थ र

सिर्जना र परियोजना

१. दिइयको कवितांशमा उपयुक्त शब्द छानी भर्नुहोस् :
(हिमालको, मैदानमा, गाथा बोकी, न्यानो घाम)
गौरवको सिर्जनाको फूल रोपी
नेपालीको मनमुटु हिउँले छोपी
आरुँ तल मधेसमा न्यानो तापी
- उदायको पूर्वको त्यो बिहानीमा ।
२. दिइयको कवितांश पढ्नुहोस् र त्यस्तै लयमा अरू चार पङ्क्ति थप्नुहोस् :
तिमी उभियको एक मुठी माटो
उचालेर हेरे भेटिन्छ कि बाटो
माटो जीवन हो, माटो नै हो माया
माटो सँगालेर खोज आफ्नै छाया ।

३. देशभक्तिको भावनाले ओतप्रोत भएको एउटा कविता वा गीत रचना गरी कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
४. अभिभावक वा अन्य जानकार व्यक्तिसँग सोधखोज गरी आफ्नो पाँच पुस्ताको पुख्यौली विवरण तथा वंशतालिका निर्माण गर्नुहोस् र कक्षामा प्रदर्शन गर्नुहोस् ।

सुनाइ पाठ १

पारिन्छ सत्ता जब खण्ड खण्ड
रहन्छ के राष्ट्र त्यहाँ अखण्ड ?
थुतिन्छ पत्ता जब खात खात
सिद्धिन्छ शोभा अनि फूलबाट ।

नाना कला कौशल सभ्यताको
विचित्रताको तर एकताको
अहो हिमाली फुल ल्युँ कि हात
एकै थुँगामा सय लाख पात ।

साभार : 'राष्ट्रनिर्माता' खण्डकाव्य (राष्ट्रकवि माधव घिमिरे)